

”חנוך לנער על פי דרכו”¹

הרב א. יהושע צוקרמן

אחריות כולנו לחינוך עם ישראל, המוטלת עלינו כאן, בפרום הגדול והמכובד הזה של מאות מחנכים היא-כך מוסכם עלינו-מן הדברים הרציניים ביותר, וכעת אף הכאובים ביותר - אחריותנו אמנם גדולה מאד מאד. כי לצערנו, במשרד החינוך אין עוסקים בחינוך אלא בהקניית ידע ואיתורו לבדם. וזהו דבר חמור מאד. בדיני נפשות עסקינן, בנפשות צעירי עם ישראל. וכבר הורו גדולי הפדגוגים שעתיד החברה תלוי בחנוך ילדיה. למרבה הפלא לאור תופעות חמורות המתרחשות בין כתלי בית-הספר, התגובות הן הצבת גלאי-מתכות בשערי המוסד, הבאת שוטר בדרך קבע במסדרונות ושאיפה לפתיחת תיקים לקטינים. כך נמגר את האלימות, נמחה ונמחק כל זכר לסמים ונתגבר על הטרדות מיניות. דומה כי אפילו משמעות המילה ”חינוך” אינה נהירה לקברניטי החינוך. על כן חשוב שיחד ננסה לצקת תוכן במילה זו ולבררה.

מהו החינוך

המלך שלמה הורה לנו: **”חנוך לנער על פי דרכו”²** ומצאנו כשאברהם אבינו רץ להילחם בארבעת המלכים כתוב: **”וירק את חניכיו”³** ושם מבאר רש”י הוראת מילת חינוך: **”והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה”**. וכן: **”חנוך לנער, חנכת המזבח”⁴**, **חנכת הבית”⁵**, **ובלעז קורין לו ENSEIGNER**.”

מציאות החינוך היא למשל, לאחר בניית בית-כנסת - משום העובדה שיש בעצם בנייתו תפקיד מסוים, תוטל על החינוך המשימה להוציאו לפועל בפעם הראשונה ולהביא, לתמיד. ואם כן, זוהי ”התחלת כניסת כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה”.

¹ שכתוב שיעור שמסר הרב בפני ציבור מגוון בבית אריאל בירושלים, חנוכה תש”ס הדברים עברו עריכה ושינויי לשון הכרחיים. בסוף המאמר מובאים מקורות אליהם מתייחס הרב בשיעורו.

² משלי כב ו

³ בראשית יד יד

⁴ במדבר ז יא

⁵ תהילים ל א

מהפכני החינוך לפני כמאתיים שנה - רוסו - אמנם הישווה את החינוך לחקלאות וקבע, כי כמו שהחקלאי - בעזרת מעט שמש, דשן ומים עוזר ביד הצמח לגדול - כך הוא בחינוך. הווה אומר שעל המחנך להכיר את כוחות המתחנך ולסייע בעדו להוציאם אל הפועל. לא להחניק את אישיותו, לא להעמיס עליו דברים הזרים לאופיו, אלא רק - חנוך לנער על פי דרכו, כלומר על פי טבעו. אלא לשם כך יש לדעת - מהו טבעו! כיצד יודעים זאת, זו שאלה אחרת, אנו עוסקים עתה בהגדרת המילה. תפקיד המחנך איפה, הוא לעזור לילד להיות הוא עצמו, לעזור לו להגיע אל טבעו,

ישנו דיון בהלכות גיטין, שמביאו הרמב"ם בהלכות גירושין⁶, יהודי נטש את אשתו והותירה עגונה בלא גט ובודדת בלא בעל. במקרה כזה יש רשות לבית הדין להשתמש בכל מיני אמצעי כפיה לרבות מאסר - **וכופין אותו עד שיאמר רוצה אני!** שואל הרמב"ם: סוף סוף במה מועיל "וכופין אותו עד שיאמר רוצה אני"? הרי זה גט מעושה, הבעל קשר אליו את אשתו בקידושין בהסכמתם, וכן הגירושין מועילים רק בהסכמתו.

אלא מבאר לנו הרמב"ם דבר יסודי שיש לו השלכות גם בענייני חינוך, הוא הוא יסוד החינוך, כפי שהסברנו עד כה. "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני". מפרש הרמב"ם: באמת אדם זה הינו חלק מעם ישראל ורצונו להיות שייך לעם ישראל. הוא חפץ בקיום כל המצוות ובכלל זה הוא רוצה באמת לגרש את אשתו. "מכים אותו" הכוונה מכים וכופים את **יצרו** המעכבו ומונע בעדו בשל פניות שונות של תאוה וטובת הנאה לגלות את רצונו האמיתי.

לשון אחרת: שייכותו לעם ישראל עושה אותו ממילא שייך **לטבע הישראלי**, ואין טבע זה אלא אותן המצוות שהן חוקי חייו החרותיים בו בעת לידתו - ממש כחוקי הטבע בתורת הצומח, וכלשונה של תורה: "אלה החוקים... אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ו). ובידענו חוק זה הרשום בטבעו בא בית הדין לעזרתו ומשחררו מאותה נטיה פסולה של אנוכיות אכזרית - ונחשף מחדש טבעו הטוב ורצונו הישר, וכבר גירש לרצונו.

בכך בירר לנו הרמב"ם את סוד החינוך: על דרך הכפיה. כי באמת הילד אינו רוצה, אינו יודע, איננו מסכים, ולכאורה לא הוא שהחליט "להיות עצמו". אמנם בעניין הגט תירץ הרמב"ם שבאמת הופיע רצונו העמוק היהודי ובאמת עתה גירש לרצונו, ולרצונו העמוק. אנו, בית דין, רק

⁶ רמב"ם ה' גירושין פ"ב הלכה כ על פי משנה ערכין כא

"טיפלנו" בו קצת לעזור לו להתוודע לרצונו העמוק. אם כן ניתן לומר שלכאורה בחינוך אין הדבר שונה: טיפלתי בו קצת כדי שיכיר את רצונו העמוק, על ידי הסברה או פרס.

אך בכל זאת נותרה בעייתיות מסוימת, מפני שבדין כפיית גירושין איננו באים לחנכו, כל רצוננו לשחרר את אשתו ממנו, שיתן לה גט. המשותף לשני המהלכים - דין וחינוך - הוא הטבע היסודי הטוב של האדם ודרכי הכפיה השונות הנעימות או הבלתי-נעימות הבאות לחשפו. אבל מה יהא על החוק הטבעי של הבחירה החפשית ועל פיתוח אחריותו האישית של הילד ביחד עם זאת, איך נסמוך על אותן החלטות המושגות של הילד בטרם חי על פי עצמאותו הטבעית ואיך ניתן לו לחלל - אולי ללא תיקון - את טבעו התמים והטהור על ידי משובותיו? מעתה, עלינו למצוא פתרון בדרכי החינוך המשלב את דרכי הפיתוח של הטבע העצמי יחד עם ההתערורות האישיות. אל נפול לא ברשתי החנקת הילד ולא בתהום ההפקרות של נטישת דרכי חייו הטבעיות שבאישיותו העצמית. להוציא לפועל את אותו הרצון ששם ה' בילד בבראו אותו. באותה שעה רצה ה' אדם, רצה בן או בת, רצה פנים מסוימות, אישיות מיוחדת. אל אותו רצון עלינו לכוון. לאישיות, לנפש זו ישנו תפקיד שכמובן מופיע בגוף - זוהי יחידה אחת אורגנית. החינוך עניינו לבנות את המתחנך על פי **עצמו**, על פי דרכו. זה מה שאומר לנו רש"י: **"לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה"**.

זאת אומרת, כל עוד לא נחנך, אלא רק נעמיס עליו ידע ונראה בכך את תפקיד החינוך - באמת נפשע בדיני נפשות! אנו עושים בכך שירות רע מאד. כי אין כל קשר בין חינוך לבין העמסת ידע. זו הייתה אחת הטעויות המפורסמות של הכמרים מתווי דרך החינוך באירופה, ושעדין משום מה סוגדים לשיטתם אף כאן, בארץ-ישראל. משום שאינם מבינים שהגדרת **חכם** שבפרקי אבות⁷ אינה ידען, אלא **שהוא חכם**, דהיינו **הוא**, אישיותו, הם השייכים לחכמה, הוא חכם, הווה אומר - כל דבר מעניין אותו. הוא שואל מכל אדם. כלומר, תפקידי לעשותו חכם. לאחר שייצא מתחת ידי יש לו עוד שנים רבות לחיות. ואם עשיתיהו אוהב חכמה, מתעניין, שייך, הוא יוסיף ללמוד עוד ועוד, כי זוהי אישיותו. בדיוק כשם שהגדרת העשיר היא **שמח בחלקו**, לא אחד שיש בידו ממון רב - אלא הוא שמח, יש לו כל צרכו, הוא עשיר. וכן הוא החכם.

⁷ פרק ד משנה א

אם כן החינוך עניינו לעסוק באדם, לפתחו. מבחינת הידענות, כמובן שהרשמקול טוב יותר, ביכולתו לאגור ידע רב יותר לאין ערוך. אך אין זה עניין החינוך. האם ניתן לעשות שימוש בידע על מנך לחנך? יתכן, זהו נושא אחר, השייך לאמצעי החינוך. אנו עדין בתחום ההגדרה, מהו חינוך. אם כן, "חנוך לנער על פי דרכו". לא במקרה אנו קוראים תינוק של בית רבן - "משיח"⁸. נראה שלא בכדי נקבע חג החנוכה כמועד לשיחה - הלא זהו כל עניין חנוכה. חנוכה הבאה לחשל כוחות העם ולחנכו לקראת הגלות ההתהומית - מצוותה בשמן. ועל כן קוראים תינוקות דבית רבן "למשיחי אל תרעו"⁹, באשר הכינוי משיח ניתן לכל דבר הנמצא בכוח ועתיד לצאת אל הפועל בהכנת העתיד. וזה עניינו של השמן, כלומר כל אדם או כלי העתיד להיכנס לתפקיד קודש - אם בראש הציבור כמלך, או בראש הצבא ככהן המשיח, או בבית המקדש ככלי שרת - משיחתם מקדשתם¹⁰. משיחתם בשמן, היא מזמנת אותם, מכינה אותם, מכניסה אותם לתפקידם. וזהו עניין השמן, שהוא מושך את האור. זהו עניין החנוכה, אנו צריכים להוציא לפועל כוחות הנמצאים באיבם. וכן הוא מלך המשיח, זה שהוא כבר מבראשית¹¹ מוכן להוציא מלכות ה' לפועל, וברוך השם, מהלך זה הולך הלוך ואור, אנו היום כבר ריבונים בארצנו והעליה מתעצמת.

מטרת החינוך היא איפה, להוציא מה שהוא בכוח אל הפועל. החינוך מכוון את האדם או את הכלי במסלולו הטבעי, תוך חשיפת אישיותו הפנימית הסמויה.

הבחירה החפשית

נושא נוסף הכלול ב"חנוך לנער על פי דרכו" הוא זה שמעלהו הגר"א ז"ל. על הנאמר לעיל הוא מוסיף את חוק החופש. נכון הוא מה שקובע רש"י, שעל החינוך להוציא לפועל כל הטבוע בו בכוח בעת בריאתו, שבזה אין האדם נבדל עדין מכל בריה אחרת שנבראת בכפיה וכן טבעה הוטבע בה בכפיה. ההופך את האדם ליחיד במינו, אומר הגר"א, הוא חוק הבחירה החפשית שהוטבע בו עם בריאתו.

⁸ ילקוט שמעוני תהילים תתסג

⁹ תהילים קה טו דבה"י א טז כב

¹⁰ ראה שבועות טו

¹¹ ראה פסחים נס. "שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם... ושמו של משיח". וכן בראשית רבה פ"ב אות ה. רבי שמעון בן לקיש פתר קריא במלכויות. והארץ היתה תהו וזה מלכות בבל... ורוח אלקים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח.

בשלב זה, יתכן מאוד שהשוואת החינוך לחקלאות לא עוד תספקנו. שכן אם מטרת החינוך לחשוף את הטבע הסמוי, הנודע למחנך לבדו, ללא שום השתתפות של המתחנך בשל מצבו הבלתי מפותח - אזי עלינו להכיר כי חינוך זהה לכפיה. ואם כן אולי מתאים יותר מלומר חינוך הוא לומר - אילוף. דהיינו ענייני להוציא לפועל מה שנקבע בו ותפקידי בפשטות לעזור לו להכיר את עצמו. כלומר, בסך הכל אין בידו הרבה ברירה, אדרבא, כמה שיותר "אחנכנו", בכך אכניסהו עמוק יותר ל"נישה" שלו שנטבעה בו וניתנה לו בילדותו בכפיה על ידי הקדוש ברוך הוא והוריו. ומה איפה עם הבחירה החפשית? כיצד יתאפשרו שניהם כאחד? איך ישאר החינוך נאמן לתפקידו בפתחת האישיות גם לצד חוק הבחירה החפשית?

לצורך הבירור נרחיב ונחדד עוד מעט את הבעיה. המתחנך הקטן הלא באמת אינו רוצה ואינו מכיר את עצמו. ביחוד אם הוא ילד, ביחוד אם הוא בן שנה, שנתיים או שלוש. ברור הדבר כי אין לו כלל הכרה במה שרוצה עבורו המחנך. לא יניח את דעתנו אותו פתרון מפורסם החבוי בתירוצו הגדול של המחנך "החפץ כל כולו בטובת הילד, הרוצה רק מה שבטבעו, ומה טוב יותר לאדם מלנהוג על פי עצמו וטבעו" אמנם כן, אך כל המהלך הזה אינו נובע מרצונו ומהסכמתו של הילד! ואם כך, בתור אילוף הדבר הוא טוב ויפה, אך כיצד יתפתח מכאן אדם בעל בחירה חפשית?

חנוך לנער על פי דרכו - על פי הסכמתו

על כן באמת מוסיף הגר"א בפירושו על הפסוק "חנוך לנער על פי דרכו", בנוסף על דרכו-טבעו, **דרכו - הסכמתו**, בלא כפיה. וכה דבריו שם¹²: "חנוך לנער" - כשהוא עוד נער ואז גם כשיזקין 'לא יסור'. והעניין כי האדם אי אפשר לו לשבור דרכו. כלומר מזלו שנולד בו. כמו שאמרו האי מאן דבצדק, זה שנולד במזל צדק, יהיה גבר צדקן וכו'. וכשנולד במזל רע, אז על זה ניתנה הבחירה ביד האדם, שיוכל לאחוז במזלו לאיזה דבר שירצה להיות או צדיק או רשע או בינוני. וכמו שאמרו במסכת שבת,

¹² הגר"א על משלי כב ו

האי מאן דבמאדים, זה שנולד במזל מאדים, יהיה שופך דמים. אמר רב אשי או מהולא, או טבחא, או לסטים וכו', או מהול או טבח, שוחט, או לסטים, רוצח. וזה שאמר 'חנוך לנער על פי דרכו', דרך מזלו וטבעו".

אם כן, ראשית מסכים הגר"א לפשט הראשון, כי "חנוך לנער על פי דרכו", דהיינו דרך מזלו טבעו, כלומר טבעו שקיבל מאת ה' וההשפעות הנלוות אליו, למשל שנוצר תחת מחבר-כוכבים מסוים, אם בחודש מרץ או בחודש יולי (כשנת השמש, על כן מוזכרים בהקשר זה שמות חודשים לא יהודיים), ויש לחנוך לנער על פי נותנים אלה. ומיד מוסיף הגר"א שהבחירה נתנה לו לאחוז בטבעו או לפעול אחרת.

ממשך הגר"א: "כן תחנכהו לעשות מצוות, ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה. אבל כאשר תעבירהו על מזלו", כשתלך נגד טבעו, "עתה ישמע לך מיראתו אותך אבל אחר כך, בעת יוסר עולך מעל צוארו יסור מזה, כי אי אפשר לו לשבר מזלו". הגר"א ראה אם כן לחבר שני הדברים יחדיו. את עניין הטבע מצד עצמו, וכן את העניין שעלי להביא את המתחנך להכרה ולהסכמה שאנו מדברים בטבעו. יש צורך איפה שהחנוך יהיה בנוי למעשה על מנת להביא את החנך, בהשתדלותו, אל מה שהוא באמת. וכן הרב באיגרת שאנו עסוקים בה, חוזר ושב ומדגיש שכל המהלכים החינוכיים צריכים להעשות בהתאם לטבע החנך ובהסכמתו.

ניתן לציין כלל שלישי ב"חנוך לנער על פי דרכו", הכוונה, על פי רמת התפתחותו. גם זה מכלל "דרכו". בודאי לא אדבר עמו בגיל שנתיים כפי שאדבר עמו בגיל חמש עשרה, אבאר לו עניינים באופן שונה בגיל עשרים מאשר בגיל שלוש. כמוכן, הדברים כולם יתקבלו אחרת, ועלי לדעת להתאים את סגנוני, את אופן הבאת הדברים, את פיתוח טבעו בהתאמה לגילו, כל אלה דברים פשוטים.

אם כן, שלושת ההבנות הללו קשורות למעשה לדבר אחד: החינוך עניינו לבנות את הילד על פי טבעו העצמי, בו כלולה בחירתו החפשית, ושניהם גם יחד יתנהלו על פי רמת התפתחותו האישית.

החינוך המוסדי - נמשך מן החינוך בבית

וממילא מתבקשת השאלה: אם עניין החינוך הינו לפתח את האדם להיות חי על פי עצמיותו - כיצד יידע זאת המחנך? בתור הערה נוספת יש מקום לומר, כי בפשטות, אם ראינו מרש"י ומהגר"א שלכל אדם טבע

שונה¹³, וכשם שפרצופיהם שונים כן דעותיהם שונות¹⁴, אזי על החינוך להיות חינוך **פּרטי**! משמע - בבית. דבר זה מובן מאליו, אי אפשר לחנך בבת אחת עשרים תלמידים, עשרים פרצופים, עשרים עולמות. אם כן החינוך שייך להורים. יכולים הם לבקש כי המורה ימשיך את אשר החלו הם, אך אז יש להיזהר מאד שמקום הלימוד, דינו בית-הספר - שהלא אף החברתיות היא פן אחד מאישיותו של הילד - יתאים באווירתו לאופיו ושתהיה חזרה על כל מה שנלמד והתפתח בביתו. ודבר זה אינו ניתן לביצוע, באשר המורה בעל פה אחד ולפניו עשרים "בתים" שונים. על כן עליו למצוא את המשותף הטבעי לכולם. בכיתה יש להיזהר ללמד עניינים כללים בלבד, השייכים לכולם.

בכך אנו מטפסים שלב אחד נוסף - מה תהיה תכנית החינוך. כאן אנו נוגעים כבר במאמרו של הרב: כיצד יכולים ההורה והמורה לדעת אל-נכון מהי תורתו האופייית של הילד.

רצון ה' בילד

כל הדין בטבע האדם, עליו להקדים ולדבר על רצון ה' המופיע בעת הלידה. זהו הדבר הראשון. ה' מחיה, ומכוח זה אנו מהווים. זה היסוד הראשון.

שנית. לא זאת בלבד שהווייתו יתברך מופיעה בכל הווה, בכל צמח, בכל בריה - יש **מטרה** לרצונו, ישנה מגמה ותכלית. אנשי מדע מיינו את הבריות ליותר ממליון מינים שונים. יוגדר כמין כל שמוליד בדומה לו ושתכונותיו המיוחדות לו עוברות במולד בהשתלשלות צאצאיו. מה שהיה בצמח האב מופיע בצמח הילוד, ותכונות אדם קבועות-בזרעו. יוצא, אותן תכונות שמונהגות על פי אותם חוקים הקבועים ודפוס התנהגות אחד טבעי שורר תמיד ולנצח נצחים על המין כולו.

ככל שהופעת חיי ה' הולכת ונעשית מפותחת - מן הדומם לצומח דרך החי אל המדבר - כך יחודיותו של כל חי מתאפיינת יותר בצביונה הפרטי ואט אט מתלבשים ההבדלים גם באיזו מידה של חופש ועצמיות, ובאדם הלא כבר נאמר עליו כי הוא עולם קטן. ואכן, שתי קומות מובחנות באדם: שייכותו למין האנושי והלאומי מחד ופרצופו האישי מאידך.

אם כן, בפנינו שתי בעיות. בעיה ראשונה: לחנך על פי התורה הכללית, המשותפת לכל היחידים. זהו דבר ראשון. מהו הטבע הכללי, מהו טבע בני

¹³ משלי טז ד פירוש הגר"א באריכות שם

¹⁴ ברכות נח. ירושלמי פרק ט הלכה א

אנוש, מהו הטבע הכללי של תת-חלוקה באומה האנגלית, או היפנית או הישראלית וכו'.

הבעיה השניה: בכך טרם השלמנו את מטרת החינוך, כי טרם חשפנו את הטבע הפרטי של אותו האיש היחיד. מפני שכל עוד לא עמדנו על ייחודיותו, עדין לא באנו עד לרצון האלוקי, עוד לא הכנסנו את הילד לתפקידו, לאומנתו, דהיינו - לחיי עצמו.

תורת חיים בו כתובה

ולמען הבהר היטב, נעמוד על הגדרה אחת נוספת: אותו רצון אלוקי שרוצה ה' במין מסוים - יהא זבובים, יהא צמחים, יהא גוונים מגוונים שונים, יהא טעם זה ולא אחר - רוצה אותו ה' במגמתו המדויקת! כל מין ומין, בהיווצרו, נוצר עם חוקי חייו המסוימים מאד בתוכיותו. לשון אחרת - כל מין ומין נוצר עם תורה.

ומעתה יש לנו כבר מציאות מוגדרת מאד, הווה אומר: כל אדם, כל צמח, כל חיה, כל גוי - נוצרים בעצם לידתם עם תורה, תורת חיים בו כתובה! כל אחד ותורתו המתאמת לסגולותיו. עניין החינוך איפוא, להוציא לפועל תורה זו. תהא תורת היפנים או תורת היהודים, אין זה משנה. כל יצור נוצר ברצון ה' ופירוש הדבר שיש בו חוקי חיים בעצם לידתו. בחינת "הסתכל בתורה וברא את העולם"¹⁵,

"תורה", מלשון אור, שמורים אותו. תורה אינה חכמה המתארת ומציירת את המציאות, אלא היא חכמה יוצרת, "הכל בחכמה עשית", והיא החכמה הפנימית לכל היש, המורה לכל חי את דרכי חייו הטבעיות. תורה אם כן היא חכמה שמורים אותה מן השמים. כאשר אנו אומרים תורה אנו אומרים נבואה. מן המקור, ממקור הבריאה, רצון ה' מודיענו בנבואה מה רצונו מאתנו, דהיינו - מהי התורה הכתובה בנו.

בשונה מן האדם, אין לכל בריה זולתו צורך לדעת חכמה זו באשר היא מתוכנתת על ידי רצון בוראה ומתנהגת באופן טבעי על פי אותו דחף אלוקי. אך האדם הבחירי ללא נבואה יהיה מופקר לחוסר ידיעת עצמו ונטול תקווה לצאת ממעגל אישיותו הסוביקטיבית. אותה נבואה המשרה עליו את ידיעת מגמות יצירתו, היא המקנה להוריו את התכנית לחינוך ילדיהם: "ויהיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום על לבבך", התורה היא טבעית, "ושננתם לבניך...", "וסדרי חיים מתוקנים אלה יקנה כל הורה לבניו.

¹⁵ ב"ר פ"א ב. עפ"י זוהר תרומה ח"ב קסא ע"א.

אלו איפא שלושת הנתונים הדורשים לאדם המתחנך, על מנת שיעמידהו על טבעו בדרך הנכונה: **האחד** - הכרת הבורא ורצונו דהיינו האמונה ביסוד החיים: **השני** - מודעות לטבע הייחודי, נגזרים מזה החופש והעצמאיות; השלישי - לשם גילוי התורה דרושה נבואה.

הסדר החינוכי הממשי

אם כן, הבה נתרגם כל שאמרנו עד כה אל תוך סדר מדויק:

א. חינוך ליראת שמים - יסוד הכרחי לכל עבודה חינוכית

הדבר הראשון הנחוץ לילד על מנת לעמוד על טבעו הוא - להיות מודע לרצונו-רצון ה' אשר בו, ולהיות עם זה מלא באמונה עצמית ואהבת עצמו. אם כן, על החינוך לדאוג בעיקר - כיסוד מתמיד, כחוט השזור את כל שאר המהלכים - ליראת שמים! על החינוך לפתח את יראה השמים בילד (נושא האמונה מהי הוא נושא הדורש תשומת ליבנו כשלעצמו, ואין כאן מקומו). **ללא יראת שמים הכל הפקר!** אין כל רצון מחייה המשרה בטחון, אין מגמה ליקום, אין תורה ואין חוקים, אין טבע ואין מוסר, היינו - אין כל בסיס לחינוך!

יוצא ראשית לכל על המחנך לחשוף ולחזק במתחנך את היחס לבורא עולם, את האמונה במי שמחיהו. בלא זה אין המשך! כי כיצד יש לצפות שיתייחס לחינוך כחלק מטבעו, כחלק מאישיותו? זאת יעשה רק אם הוא יודע באמת שהבורא רוצה ממנו משהו ושם בו רצונו יתברך בתור חוקי חיים בטבעו, רק אז מסוגל יהיה להיות מחובר לחינוך. מפני שהאמונה בבורא כוללת אמונה ברצון הבורא, אמונה בתורה הכתובה בו, ואז בטבעו ירצה לחפש ולהכיר תורה זו, יאהב וישמח בכל מי שיעזרהו על ידי החינוך להוציא אל הפועל תורה זו שבקרבו.

על כן יראת השמים היא מהות כל החינוך, ולכן בה פותחת אגרתו של מרן הרב קוק ז"ל אל אותו ראש ישיבה במנציסטר¹⁶ כאשר לכל אורכה חוזר הרב על היסוד של לימוד יראת שמים, בהראותו כיצד כל מדרגות התפתחות הילד נבנות על ידה ומתוכה.

ב. מ"דתיות" ל"טבעיות"

הדבר השני, והוא חשוב עד למאד: עלינו פעם אחת ולתמיד לחדול מלהחזיק בהשקפה המעוותת - "דתיות" לעומת "חילונית"! יש לחדול

¹⁶ אגרות ראי"ה ח"ג תשצח

להיות "דתיים", המסתפקים בעשיה ואינם מטפלים באישיות. דתיות אינה עוסקת בחינוך. והוא כפי שאמרנו לעיל בדבר הידענות. ידען הוא "חמור גרם", אחד שמעמיסים עליו חומר רב. לא מכוונים לשנותו או לפתחו. אמנם כן, "דתי" הוא זה העושה את המעשים הנכונים. "דתי" הוא זה המוגדר על פי הדת. בהשקפה האורתודוקסית-דתית אין בינה לבין אישיותו של האדם כל קשר, הגורם הקובע הוא הגורם **ההתנהגותי**. אלו דפוסי מחשבה וחיים שקלטנו בגלותנו, בין אומות העולם. בתורה אין בנמצא מושגים כאלה. יהודי אינו מוגדר על פי דתו אלא על פי אמו. היא הקובעת את טבעו. לא המעשה עושה את היהודי, אלא היהודי עושה את המעשה הנאות לטבעו. למשל, יש לבנות אישיות אוהבת ודואבת את מחסורו של העני - עד כדי להושיט לו יד תומכת, כרצון ה' מאתנו. החינוך יפתח את האישיות לאמונה מפותחת בה' ולעיצוב תכונותיו האלווקיות, עד כדי הוצאתן אל הפועל במעשים הנרצים, הדתיים האלווקיים.

שניהם, המחנך והמתחנך, מבינים כי ישנו טבע. עתה עליהם לחשפו, למצוא את טבעו של המתחנך, דהיינו, את התורה הטבועה בו, שעל פיה יהיה עושה כל מעשי-דתו. אך לא חלילה שהדת תגדיר אותו, רק הוא יוגדר על פי טבעו. וכל שיש בו **נשמה** ישראלית - הוא מקיים את הדת הישראלית. שוב, אין המעשה עושה את האדם אלא איפכא - האדם הוא שעושה את המעשה.

המהר"ל פותח ספרו תפארת-ישראל¹⁷ הפעולה לפי הפועל. הקובע הוא טבע הפועל, והפעולה לפי הפועל. הפעולה תתאים, תתגלה, תוציא לפועל, תיתן ביטוי, לטבעו של הפועל. ולא **שהפעולה** עושה את הפועל - היא **תוצאה** מהפועל. כלומר, יש לנו תורה שהיא טבעית לנו. והחינוך עניינו להוציאה לפועל, לשייך את הילד לעצמו, לטבעו להוציא לפועל את טבעו הטבוע בו מה'. לסייע בידו להיות ולחיות על פי עצמו-עצמיותו.

שאלה: ספר-החינוך אומר שאחרי הפעולות נמשכים הלבבות.

תשובה: יש לקרוא את כל ספר-החינוך, לא רק את ארבע המילים המפורסמות הללו. ואחרי שקוראים את כולו מתהפכת התמונה - הסדר הוא שהמחשבות קודמות לדיבור והדיבור קודם למעשה, זהו הסדר ככתוב. וכן מבאר רבינו אהרון הלוי בספרו "ספר החינוך" בפרשת אמור עשה רס"ה¹⁸: על כהן גדול לישא נערה בתולה... משורשי המצווה לפי

¹⁷ שם פרק א

¹⁸ יש לעיין בנספח בסוף הספר במקורות הרבים שבספר החינוך מוריסקדימת המחשבה למעשה בסדר חיי האדם והתנהגותו - כל אחד כפי מדרגתו.

שהעיקר הטוב שבאדם הוא שיהיה לו מחשבת טהרה ונקיות, כי אחרי המחשבות ימשך מעשה הגופות...". לעולם אין מעשה הקודם למחשבה. אדם שבאמת ובכוונה עשה את מעשהו, אדם שבכוונה הוציא לפועל את מחשבתו, יש היזון חוזר - אם אכן הייתה המחשבה כה חזקה עד שבאה לידי הגשמה למעשה, אזי באמת המעשה נותן תוקף למחשבה, ועל פי המעשים נמשכים הלבבות, - כאשר מתבצעים בפועל אותם מעשים או דיבורים, הם מבוררים ומחזיקים את המחשבה לחושב עצמו. יוצא שהמציאות - היא המחשבה, והדת כשלעצמה, המעשה כשלעצמו חסרי כל ערך, כיוון שהמעשה לעצמו הוא כגוף ללא נשמה, הוא מתפורר. ועל כן עיין בבקשה באורח חיים סימן ס, נפסק שם שמצוות צריכות כוונה. יש לחשוב לפני מעשה המצווה: "רצונך ה' אני עומד לעשות". כוונה זו - לא הבנת המעשה - לציית לרצונו יתברך, היא מעכבת להלכה. זאת אומרת, אותן הפעולות אינן אלא גילוי רצון המצווה: כשיש מְצוּחַ יש מְצוּחָה. דרך משל, אם עסוק אדם ללמד את חברו כיצד להניח תפילין, ובעת הנחת התפילין כדין וכהלכה, המלמד מתנגד לצאת ידי חובת הנחת תפילין - לא קיים את המצווה ועדיין מוטלת עליו המצווה להניחם. כלומר, החינוך וכן המצווה וכן כל מהלך החיים - רצון ה' הוא. על הבחירה החפשית לרצות לעשות רצונו יתברך בכוונה, ואזי רצונו יתברך יופיע. ללא כוונה זו, מעשה החסד של העברת זקן את הכביש מתוך דחף של לב רגש ורחום ייחשב למעשה טוב ותו-לא. זהו מעשה המגלה רצון אנוש אך איננו מְצוּחָה. מה ההבדל בין פעולה סתמית לפעולת מצוה? - "אשר קידשנו במצוותיו": ה' בקדושתו מופיע במעשה! - וזה תלוי ברצון האדם לעשות רצונו יתברך. יוצא איפה שבכוחה של בחירתו החפשית של האדם לגרום לרצון ה' להופיע בו.

שאלה : הרב אמר שבכל ילד ישנו רצון אלוקי ועליו לגלות את הרצון

האלוקי שבו. אם כך ישנן תורות רבות?

תשובה : כן, נכון. זאת אומרת, יש ריבוי תורות כפי ריבוי הפרצופים.

ויחד עם זה יש תורה אחת המשותפת לכולנו, כגון תורת האנושות, תורת כלל ישראל. וישנה תורת הפרט.

ליתר ביאור, לכל בני האדם ישנם חוקים משותפים. למין האנושי ישנו אותו הטבע ותכונות אנושיות שונות. כלומר, שבע מצוות בני נח יהו את היסוד החינוכי הראשוני שנקנה לכל מתחנך באנושות הכללית. אמנם, לא נחנך לפני להכיר את חוקי השבת, שזהו כבר החוק הלאומי של היהודים

ואם יפני ישמור שבת הוא חייב מיתה בידי שמים, אין זה טבעי לו. בעשותו מעשה שאינו טבעי לו הוא הולך נגד רצון ה'.

אם כן, התוודענו לתורה חדשה, תורת היהודים. אלה אותם חוקים המוטבעים באומה מאז סיני בשלשלת ההיסטורית של ישראל לדורותיו. בתור יהודים נרד לתורה חדשה נוספת - תורת כל פרט, כל יחיד מישראל. מטרתנו לחנך לטבעיות. כך נתחיל בתורה הכללית, המשותפת לכל האנושות, נעלה לתרי"ג מצוות המשותפות לכל היהודים, אך בכך טרם הגענו לתורת הפרט. למשל כולנו ישנים - זהו חוק טבע. אך לא פחות טבעי הוא להקפיד על הדרך **האישית** שבשינה, לגלות רצון ה' בשנתך כפי שהוא יתברך רוצה ממך אישית. אם כן, אלו שלוש הרמות.

שאלה : אם כן לא נאמר לאדם לעשות עד שלא יבין?

תשובה : לא, לא אמרנו להבין, אמרנו לרצות. יש הבדל בין להבין ולרצות. הרצון וההסכמה הכללית, הללו צומחים מתוך יראת השמים. יש לרצות באופן כללי להיות עם ה', עם ה' המחייבה אותנו, עם מי שרוצה בו כל רגע ומחייבה בכל רגע. מודעות זו, יראת שמים זו מלוות אותנו בכל עת. ה' מהווה אותנו, הוא איתנו, בכל רגע. אין מעשה אדם כלל בלא ה'! זהו הרצון הנמצא בכל. מתוך רצונו האלוקי-כללי זה, נמשכים מעשים מפורטים החושפים את טבענו. למשל לנשום, למשל לא לשקר, להיות חברתי, וכן הלאה מעשים שונים, הטבעיים לאדם. כל עוד ייעשה הדבר מתוך יראת שמים - רצון ה' יופיע. כוונה זו, היא שצריכה למלא את הילד.

שאלה : אם נער לא רוצה ללבוש ציצית - שלא ילבש ציצית?

תשובה : אם כך, הוא באמת במצב גרוע. יוצא שכלל לא חינכתי אותו. כיצד מתקנים זאת? קודם כל ישנו היסוד - עלי לפתח בו יראת שמים! עתה השאלה היא, כיצד מפתחים בו יראת שמים? התשובה: האמונה היא טבעית לנו ופיתוחה על ידי תיקון המידות. העקרון הוא, העובדה המוחלטת היא, שהתורה הורתה לנו להיות בר-מצווה רק מגיל מסוים. דהיינו יש מציאות של טיפול מקדים למצוות לפני החיוב למצוות בבר-המצווה. יש קודם לבנות את אישיותו, כלומר לעצב מידותיו כך

שאישיותו תלך ותתדמה, תלך ותתקרב לצלם אלוקים. אישיות ישרה - שמידותיה ותכונות אופיה מתוקנות - אישיות זו, כאברהם אבינו, תקיים המצוות מאליה, מצפונה הוא תורת האלוקים. העקרון הוא, שאיננו מקיימים מצוות כל עוד איננו מוכנים מצידנו למצוות. דהיינו, כל עוד לא פותח הפועל כראוי, כל עוד לא פיתחנו בתוכנו את המידות האלוקיות - מה הוא רחום אף אתה רחום - עדין המצוות מורגשות כנטע זר. ובאופן קיצוני: חרש, שוטה וקטן פטורים מן המצוות כולן.

עלינו לברר מציאות זו, וכיצד יש לטפחה.

ג. חינוך ליראת שמים - על ידי בנין המידות

יראת שמים הקודמת למצוות מפתחים על ידי מידות. כלומר המידות, תכונות האופי של האדם, הם למעשה האלה שידמו את אישיותו לרצון האלוקי: "מה הוא רחום אף אתה רחום"¹⁹. על ידן המציאות האלוקית נחשפת באדם. נקבע איפא, כי **יסוד החינוך תלוי בבנין אישיות כזו שתהיה בעלת מידות טובות, שכל תכונותיה תהיינה בתכלית הישרות, ותתקנה על דרך האמצע המאוזנת.**

האמונה, קבלת עול מלכות שמים, קודמת לכל. היא טבעית לנו, כפי שקובע בעל הלכות גדולות²⁰. האמונה היא מלמעלה למטה, וממנה נמשכת יראת השמים שהיא מלמטה למעלה והיא המרחב שבו פועלת הבחירה החפשית, "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", להוציא לפועל אותה טבעיות של אמונה בשכלול יראת השמים המשכללת גם את המידות. יוצא, הא בהא תליא. על כן, כמובן, החינוך למידות הינו מתוך יראת שמים. כי מצוותה היא "והלכת בדרכיו", היינו הוראה על האדם להתנהג על פי הנהגת בוראו. מה הוא מנהיג עולמו ברחמים, אף האדם ינהיג עולמו הפרטי ברחמים, וכן כל קוי אישיותו, ועל זה מבאר הספרי שהיא הדרך להידבק בו יתברך, כלומר, להידבק במידותיו. כך יוכל האדם להידבק בהיותו בעולם הזה במקור חייו, על ידי שהנהגתו יתברך תופיע בו.

הספרי מברר את המצוה דאורייתא "ולדבקה בו"²¹ ושואל: "אפילו אם תעלה השמימה, 'אש אוכלה הוא'²², איך אפשר לדבקה בו?" אלא באמת

¹⁹ ראה ספרי דברים פמ"ט

²⁰ ספר המצוות לרמב"ם מצוה א'

²¹ דברים יא כב ספרי שם פי"ג

המהלך הוא מלמעלה למטה - שהוא יתברך נדבק בי, דהיינו, אני צריך לעשות את הדרוש כדי שהוא יתברך - שהרי הוא רוצה בי והחל הופעתו בי - ימשיך הופעתו בי עוד יותר. זה פירוש - **דבקות**. חז"ל מציעים שתי אפשרויות להגיע לדבקות בה'. ראשיתה של דרך היא להידבק במידותיו, ומתוך כך להידבק בתלמידי חכמים. זה כבר השלב היותר בוגר, אך הכל תלוי בעיצובן הישר של המידות. ודרך ארץ קדמה לתורה, חומש בראשית לפני חומש שמות, אברהם אבינו לפני משה רבינו. בתחילה התכונות הטבעיות האלוקיות באדם ולאחר מכן מצוות. אברהם נקרא "האדם הישר" ולכן קיים כל התורה כולה, "עקב אשר שמע אברהם בקולי, וישמור משמרת מצותי חוקותי ותורותי" (בראשית כ"ו ה') כל זאת כחמש מאות שנה קודם מתן תורה, אלא ש"כליותיו לימדו לו כל התורה כולה", והכליות, שם שיקול הדעת האלוקי שממנו מוסר-כליות או מצפון. אם חינוכנו פותח יפה, הילד יתקן הרבה ממידותיו בכוחות עצמו, כדוגמת אברהם אבינו, עד שיפנה אל הנהגת התורה והמצוות.

מצוות - מתוך מידות

אם עלה בידי אדם שבאמת תופיע בו הנהגת ה' בעולם הזה, הוא נקרא טהור. או אז הוא ראוי לקדושה. אבל אם איננו טהור אי אפשר לקדושה לחול בו. הקדושה הינה מדרגה הרבה יותר גבוהה, המופיעה על ידי המצוות. המצוות הן מעשה עם ישראל. הן מוטלות עלינו מצד שייכותנו לעם הזה, ואינן מעשה פרטי. ועל כן אין יהודי יכול לקיים כל תרי"ג מצוות של האומה שחלקן לכהנים, ללווים, לאנשים לנשים לחיילים, למצורעים וכי' וכי'. אלא הוא יוציא לפועל את מה שמוטל עלינו אישית. ומתוך שישראל ערבים זה לזה²³, יזכו כל הפרטים להופעה שלימה של נשמת ישראל וקדושתה, לחול עליהם.

אך תנאי ראשון לזכות ב"אשר קידשנו במצוותיו", תנאי ראשון להיותו טהור, הוא שיראת השם תחל להופיע בו, לכל הפחות בגופו, באישיותו הפרטית, בתכונותיו האישיות.

אם כן, יראת שמים ומידות. ואחרי שיש יראת שמים ומידות - מתוך זה באות המצוות. כאן אנחנו כבר כמעט מעבר לחינוך, כבר כמעט אין צורך בחינוך. כי אם הצלחנו בזאת, הוא מעצמו יחוש את הצורך בציצית, שכך ראוי להיעשות. מעצמו יחוש בגעגועים לקביעת עיתים לתורה,

למצוות, לאהבת הזולת ועזרה לו, ל"ואהבת לרעך כמוך". היעד הוא, שהקול הפנימי ינחהו, וזאת נשיג באם החינוך באמת איננו העמסת ידע בעלמא אלא טיפוח האישיות עד כדי הופעת האלוקי בתוכו. עיקר החינוך הוא מידות!

יוצא, אם איננו רוצה ללבוש ציצית - זהו כשלון המחנך. זאת אומרת זו בעייתו, אבל אני גרמתי לו. אני המחנך - גרמתי לו. ומדוע? מפני שלא טיפלנו בו אישית! לא ניסינו לחשוף בו את התוך הפנימי, האלוקי, את רצון ה' הטבוע בו, לא חשפנו את כל זה, ואם כן ממילא, הוא יצא בבחירתו נגד כל זה.

יעד החינוך - רוח הקודש

מובן מאליו שאי אפשר לחנך אלא בדברים כלליים. כלומר, היעד הוא להגיע לתורה האישית, שרק אז נעשה רצון ה' לגמרי. אך הדרך העוברת בנבואת משה רבינו שנמסרה לישראל לדורותיו, למיליארדי היהודים, מסר משה רבינו תורה כללית בלבד. הוא לא מסר לנו תורה פרטית, תורתו של כל אחד. וגם אין הדבר ניתן לכתוב על ספר את תורתו הפרטית של כל אחד. אלא, באמצעות התורה הכללית נלמד אותן מידות שכל יהודי חייב לפתח בעצמו אישית בתור משותף טבעי, ועדיין לא ייחודי אישי. אמנם בעזרת הטבעי המשותף יתחנך האדם ויתיישר עד שיופיע האלוקי באישיותו, ויהיה ישר דיו עד כדי שיורה לו האלוקי דרכו האישית. זהו יעד החינוך. שלוש חכמות מנהלות את חיינו: חכמת הגוף, חכמת כוחות הנפש וחכמת הנפש, היינו ראשונה החושים, שניה לה השכל, ושלישית ושורש לשלשתם החכמה הפנימית. זו האחרונה מופיעה בשעת חלום לילה, כשחלום הוא אחד מששים בנבואה (ברכות נ"ח). על האדם לפתח כישורי שלושת החכמות הללו, על מנת לתפקד נכון ולחיות חיים של קדושה. החושים יכירו עולמו הגשמי והסובב אותו, השכל יעסוק במופשטות המציאות, בחוקיה וסיבותיה, והחכמה הפנימית תנחה את האדם לחיות על פי נפשו, על פי הנקודה האלוקית להנחות את התנהגותו, עליו ליישר כל מידותיו, כאשר אמרנו לעיל, כך שיהיה אדם בעל מוסר-כליות, מצפון בלשון ההמון. אזי הוא יורה לעצמו מעצמו את דרכו הנכונה. האינטואיציה הישרה אשר בו ורוח קדשו האישי תחשופנה אז יחדיו את החזיון הנכסף: אשר עשה האלוקים את האדם ישר.

בל ניבהל מלהציב לנו כמטרה נשגבה את השאיפה לרוח הקודש, בתור היעד העליון של החינוך. שהלא יעד החינוך הוא לפתח בכל אדם את מצפוננו - זהו רוח הקודש. אמנם במדרגה היותר נמוכה, במדרגה ההתנהגותית. לא רוח הקודש שבעיון, אף לא רוח הקודש שבלב, בבית הלב, ואפילו לא רוח הקודש שברגש, אלא רק רוח הקודש שבכליות. מוסר כליות. על האדם להגיע למצפוננו, דהיינו שהאלוקי יוכיחו: אשר עוללת אינו רצוי ובכך יביאו לידי בושה, להיות מתמרמר על מעשהו, ולהיות מצטער, ולהיות מדוכא עד שאינו יכול להמשיך והוא מוכרח, נדחף לשנות. ישנו קול בתוכו שאינו נותנו להישאר שווה נפש לאשר עשה, ומיד תתהפך ההתמרמרות לשמחה בידעו כי קנה בזה את הרגישות לטוב עד שכל פנימיותו מורה לו להתרחק ממה שעד עתה לא חש בכיעורו כלל. עד שלא הגענו למטרת החינוך, להיות מפתחים בנו את אותה אינטואיציה אלוקית, טרם הגענו אל הנכסף, מלאכת החינוך טרם הושלמה.

ולדאבוננו עודנו משתמשים במדינתנו בכינויים כ"דתי" ו"חילוני". מרן הרב קוק כתב מאמר קצר בשם "מסע המחנות"²⁴, שם הוא זועק ומתחנן למחוק את המילים הללו ממילוננו העברי, כאשר כל עיקרן בא מתרגום בלתי מוצלח של השקפת העולם הנוצרית, המסתפקת במסגרת מעשית מתוך זלזול בטבע ובחיי קדושה עלי אדמה. מסגרתיות מעשית זו יוצרת כתתיות ומרבה ניכור בחברה.

כל ספר ה"כוזרי" מלא מהתנגדות לדת ההיקשית. הוא מלמדנו את הדת הטבעית. הדת מוגדרת על ידי הגוים כמנוגדת לטבע: אין להינשא, כשאיפת הנזירים הנוצרים, החומר שטן הוא, יש לברוח מן החברה. לא כן תורתנו הקדושה. אדרבה, התורה מורה לנו כי רצון ה' טבוע בראש וראשונה בגוף, לא במקום אחר - ארץ הקודש.

אך גם אם פיתחנו רק את התורה הכללית המשותפת לכולנו, כבר הגענו למדרגת היושר המאפשרת לכל יהודי להקשיב את הקול מסיני האישי. או אז יידע כיצד הוא מניח תפילין. מהי דרכו המיוחדת לו להיות מוציא לפועל את תרי"ג המצוות של העם כולו.

בשלב זה מוליכנו הרמח"ל בספרו "מסילת-ישרים" ממדרגת הצדיק, "ועמך כולם צדיקים"²⁵ אל מדרגת החסיד - האישית. אבל כמובן, כל יהודי חייב לסיים לימוד הספר כולו, כל יהודי יכול וחייב להגיע לפרק

²⁴ מאמרי הראי"ה עמ' 76-77. מובא בנספח בסוף המאמר.

²⁵ ישעיהו מ כא

כ"ו, דהיינו למדרגת רוח קודש. הברייתא של רבי פנחס בן יאיר²⁶ אמנם מורה לנו כיצד המידות הללו - "מתוך זהירות זריזות, מתוך זריזות נקיות וכ"ו" - מביאות אותנו לידי רוח הקודש ומתוך כך לתחית המתים, וכך מבאר הרמב"ם בהקדמתו ל"שמונה פרקים". אלו ספרים שחוברו לכלל ישראל, להמון היהודים הנקראים כולם להתחנך בכיוון זה.

לתיקון מערכת החינוך במדינת ישראל

היה עלי באמת לומר את שיחתי זו בפני מפקחי משרד החינוך, אבל חלה אי-הבנה ואני מצטער כל כך. אין דבר, אתם תהיו שלוחי עם ישראל, שלוחי ילדי ישראל, בכך שתעסקו בחינוך ולא בלמידת חומר, בזה שתביאו זעקת ילדי ישראל בפני משרד ה"חומר", ולא כפי שהוא נקרא בטעות - משרד - "החינוך". תשתדלו אתם לדבר בפני כל ראשי החינוך שלנו בארץ ישראל, הגוזלים את שנות חייהם הטובות ביותר של ילדינו. מל"ג, המועצה להשכלה גבוהה, מגדירה השכם וערב את מגמתה : המורה הוא שרת לאיתור ידע והכלי המקודש שלו הוא המחשב. חלילה לו למורה, אליבא דמל"ג, להיות מחנך המוצא מתחת ידו ילד בעל מידות טובות האוהב ללמוד... ואותם הורים שהתחנכו תחת אותו משרד - "חינוך", אף הם ממשיכים כיוון זה וסומכים על המורים. ואין לנו פשע גדול מזה, להסיר אחריותנו כהורים מתפקידנו העיקרי : "ושיננתם לבניך".

אין עוד להתחמק: כל זמן שאנו לא נשוב לרצון ה' היסודי, הבסיסי, הפנימי, שהוא מחייה כל - עד אז בודאי אין מה לדבר על חינוך. הרי הדבר ברור, אם הנוצרים דיברו כנגד הטבע, מסתמא שהחינוך שלהם לא היה טבעי. רק נתבונן על צורת ישיבתם של התלמידים בכיתה - על פי רוב יושבים התלמידים מול המורה, כך שחלילה וחס לא יהיו טבעיים לדבר זה עם זה, חלילה וחס. והמורה - הוא המשגיח. נוסף על כך שהוא ורק הוא מדבר - הוא אף המשגיח. בקיצור, במקום לשבת בעיגול ולדבר יחדיו, הם יושבים כדגים ובוהים בלוח או בקיר. תאמרו שזה דבר מה בכך, פחות ערך - ולא הוא. האדם הוא אדם "מדבר"! הוזה אומר שהוא צריך - לא בכפיה - להוציא לפועל את הגיגיו על ידי הדיבור. קוראים לזה חברותא. כמובן, ישנם דברים עמוקים יותר בחברותא מעצם הדיבור. הבאתי זאת לצורך הדגמה של עניין הרבה יותר עמוק. ישנה כאן מערכת השקפתית שאינה רואה ביהדות אלא דת, אינה רואה

שישנו כאן עם מולד בטבעו, דהיינו שהאִם קובעת מיהו יהודי, לא ה"דת". היא המעניקה נשמה יהודית, ואותו טבע נשמתי הוא גורם לנו לנהוג על פי אוריתא, כי ישראל ואוריתא חד הוא²⁷. ומערכת שאיננה בנויה על פי המושגים הללו, צריך הרבה "לנער" ולעורר אותה לקראתם, צריך לדבר בהם בכל מקום - כי בנפשנו הוא.

אנו רוצים לשוב לארץ ישראל, להיות עצמאיים - התעוררה בנו אהבת ישראל, עד שיש בתוכנו חצי מיליון חיילים הנכונים לסכן עצמם עבור העם! אין לך אהבת ישראל נפלאה מזו. ברוך השם, שנאת ישראל חלפה לה, זו שנאת שהייתה בינותינו לפני אלפיים שנה והחריבה את ביתנו (יומא ט). ואשר חלפה לה על ידי כפרת הגלות. עתה עלינו לפתח אהבת ישראל זו שתדך לרחוב, ליחסי הפרט, לשימת-לב היורדת לקטנות היום יומיות ולא רק להגנה על עצם הקיום בשעת מלחמה. ואי אפשר לאהוב את עצמו ללא הכרת ערך עצמו! החינוך עניינו להתחיל להביא את ילדי ישראל להכרת עצמם, חברתם, עמם, הכרת הרצון האלוקי הטמון בהם ומי שפיתח את ההכרה של הנקודה האלוקית שבו, הוא יבחין בה גם בזולת וגם יאהב את הנכרי "אוהב את המקום אוהב את הבריות".

כאז כן עתה, זוכים אנו להשגחת החנוכה, שהיו בה בחינת משיח ובחינת שמן המשחה גם יחד. אצרונו כוחותינו בחנוכה. גבורה זו שהיתה אצורה בהם בתחילת דרכם, לא הוסיפה להיגלות בדרך נכונה. לא הכירו כהניה החשמונאים במלכות ישראל ולקחו לעצמם מלוכה²⁸. ממילא דעך הכל והגיע עד כדי שנאת חנם, ובאו ללחום אלו באלו עד שבא הורדוס העבד האדומי ונטל את המלוכה, "כל מי שבא ואומר מבית חשמונאי קאתינא עבד הוא"²⁹. וברוך השם, זכינו בימינו שאותה גבורה, כפי שכותב הרב³⁰. אותו הברק שהתפוצץ לאלפי ניצוצות בזמנם, שב להיות בימינו לאבוקה של עוצמה פנימית מכוח השייכות לאהבת ישראל הגדולה. היום אנו כבר מכירים במלכות ישראל, איננו מתפתים להתפלג לכיתות כיתות, יש לנו ממשלה ויש לנו צבא. לא עוד יחידים שחררו את הר-הבית, לא יחידים הם המתנחלים בגליל ובגולן, אלא העם כולו מתנחל. אנו מכירים במלכות ישראל בכל תוקף ובכלל זה בנציגי עצמאותנו - והוא יסוד חינוכנו, פיתוח

²⁷ ראה זוהר אחרי מות ח"ג עג.

²⁸ עין רמב"ן בראשית מ"ט י "לא יסור שבט מיהודה"

²⁹ ראה קידושין ע:

³⁰ "מגד ירחים" כסלו תרע"ד

הנקודה העצמית, אותה שיבה אל עצמנו וטבענו. ומתוך כך נזכה להכיר גם כן שמלכות ה' ומלכות ישראל חד הן, ומתוך מלכות ה' יוכר שכל מידותינו הן לתפאת עמנו.

"הברק האלוקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות,

כשיתקבצו לאבוקה אחת, ישוב להיגלות".³¹

נספח א'

רש"י בראשית י"ד י"ד (ד"ה חניכיו)

חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי), זה אליעזר שחנכו למצות. והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן חנוך לנגר (משלי כב ו), חנכת המזבח (במדבר ז י), חנכת הבית (תהילים ל א). ובלע"ז קורין לו חנאיני:

גר"א משלי כ"ב ו'

ו) חנוך וגו' כשהוא עוד נער ואז גם כשיזקין לא יסור. והענין כי האדם א"א לו לשבור דרכו כלומר מזלו שגולד בו כמ"ש האי מאן דבדק יהי גבר דקון כו' וכשגולד במזל רע אז ע"ז ניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לחחוז במזלו לאיזה דבר שירצה להיות או לדיק או רשע או בינוני וכמ"ש במסכת שבת האי מאן דבמאדים יהי שופך דמים אר"א לו מהולא או טבחא או ליסטים וזכר אלו הג' והוא לפי שמזלו מורה שיהי שופך דמים אך בבחירתו יוכל לבחור באלו הג' או מהולא והוא לדיק שעושה מ"ט או טבחא הוא בינוני או ליסטים והוא רשע שופך דמים כמשמעו. וז"ש שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשמים ועלתה לו. והענין הוא כי בדוד נאמר והוא אדמוני והוא במאדים ולכך טעה עליו שמואל בעת ראה קלסתר פניו והוא העביר מדותיו בכל ואף שאול הב' לא העביר מ"מ עלתה לו כמ"ש כל המעביר על מידותיו כו' ודוד כבר הרבה דק להעביר על מדותיו משא"כ שאול שנאמר בן שנה שאול כו' כבן שנה שלא טעם כו' והוא העביר מדתו הטוב לרע בדבר אחד ולכן אף בא' לא עלתה לו וז"ש חנוך לנער ע"פ דרכו דרך מזלו ומצבו כן החנכהו לעשות מצות ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה אבל כאשר תעבירהו על מזלו עתה ישמע לך מיראתו אותך אבל אח"כ בעת יוסר עולך מעל אחרו יסור מזה כי א"א לו לשבר מזלו:

דעת כהן נ"א (אגרות ראיה עמ' עז-עט)

תשצח

בעוה"י, אור ליום צום העשירי, מהרה יהי לנו ולכיי"ש לששון ולשמחה בעזרת ד'.

³¹ כנייל למרן הרב קוק ז"ל מאמרי ראייה, עמ' 500

שלו רב לכבוד ידי"ן הרב המאוה"ד אוצר תוי"ר טהורה, מרביץ תורה לעדרים,
מוהר"ר משה יצחק סגל שליט"א ר"מ דקי מאנעשעסטער יצ"ו

אחדשה"ט באה"ר.

כעט הנני מוכרח לקצר, רק ארשום דברים אחדים מפני חבת הקודש
הכתר"ה עד"ת.

הנה כת"ר ידי"ן שליט"א שימח את לבבי במה שהודיעני שהתחיל
ללמוד עם התלמידים מעט דברי מוסר ויראת ד' חכמה מספרי קודש,
אשרי חלקו. וביחוד הדבר מוכרח הוא בזמן הזה ובמדינה זו, שהתשוקות
הזמניות של הבלי העולם, הקנאה והתאוה והכבוד המדומה, הומים
ורועשים כ"כ. במה נוכל לעורר את לבב צעירי הימים שיפקחו עיניהם
לראות הודה ופארה, זיוה והדרה של תורה, אם לא בלימודה של חכמת
היראה האמיתית ע"פ ספרי גדולי ישראל, אשר העמיקו הרחיבו בחכמת
היראה הטהורה, וקדושת אור ד' הגנוזה בנשמת עם קדוש העלו את אורה
למען תתגלה לעין כל בכל אלפי אורותיה המאירים באור יקרות אור חיים
והנה אין ביכולתי לכתב לכתר"ה כעת דברים מסודרים ברעיונות
הראויים לפי תלמידיו הקרים, וביחוד קשה הדבר לצמצם דברי הגיוני
קודש לפי ערכם של תלמידים, שאין יודע מהלך רוחם וכוחותיהם
הנפשיים. בכ"ז נראה שראשית כל ראוי להסביר לכל התלמידים את
היסוד הגדול, שכל הצלחת התורה למצוא סימן ברכה בלמודו, למגמר
ולמסבר, לבוא ברבות הימים למדרגה חשובה והגונה בכתרה של תורה,
הכל תלוי לפי מדת יראת ד' ועומק קדושת האמונה הטהורה המשורשת
בנפש. כי הרחבת הכח השכלי והעמקתו, לטישתו והסתעפותו לסעיפים
רבים, שהוא היסוד הגדול לחריפות ולבקיאות, תלוי הוא בעומק הרצון
הנפשי המתעורר להוקיר את העניינים הלימודיים שהוא עוסק בהם. וכיון
שהוא עוסק בתורה, שהיא דבר אלוקים חיים, איכות ההוקרה הפנימית
של חביבות עסקה של תורה תלויה היא בנקודת קדושת יראת ד'
האמיתית השרויה בלבו של העוסק בתורה פנימה, שכל מה שברכת יראת
שמים הולכת היא ומתגברת בלב בקדושה ובטהרה כן נעשים דברי תורה,
שהם מאור פני מלך חיים, יקרים ונשגבים בעיניו, ומרוב חביבותם
מתקשר בהם החשק הנפשי הפנימי, וטבע החשק הוא לעורר את כל
כוחות הנפש בזירוז של חיים, בשמחה ובטוב לב, בתשוקה גדולה ונעימות
של תענוג רוחני עליון ונשגב. וכיון שכוחות הנפש מתעוררים ע"י
התרחבותה של המדה הקדושה של יראת שמים, לאהבת התורה ולחיבת
כל דבריה, וההכרה מתגדלת מיום ליום בהרגשת נועם קדשה, ממילא
מתאמץ מאד כח הזכרון שבנפש מרב עז החיים שהתשובה הקדושה של
התורה מעוררת בנפש ההוגה בה ביראת שמים אמיתית, ומתוך הכבוד
הגדול וערך הנשגב, שהוא נותן אל השיווי של דברי תורה, שבכל יום ויום
הוא מתגדל כפי הגודל של יראת שמים, שמתגדל בלבבו מדי יום ויום
בעסקו תמיד בלימודי הקודש של היראה הטהורה וענפיה, מתאמצת ג"כ
החריצות השכלית, ויפעת השכל מתגדלת, והחריפות האמיתית ויושר
הסברא הולך ומתרבה. ונמצא שהעצה היותר טובה להצלחת התלמידים
בלימודם, שיהיה תלמודם מתברך, ושיהיה מתקיים בידם, ושיקבלו
בעצמם נחת ועונג מלימודם הוא להרחיב מדי יום ביומו את לבבם
בתלמודי היראה הטהורה וכל מקצועותיה, וכל חכמת הנפש וכל תורת
המדות כולן הן ענפים וסעיפים מסתעפים משורש יראת ד' הרוממה,
המביאה לידי אהבת ד' תמימה, לאהבת התורה ומצוותיה, אהבת
המצוות ואהבת ישראל. במחשבות כאלה שיוצעו לפני התלמידים, שלבד
מה שהצלחה הנצחית הצלחת חיי עולם היא תלויה באותה המידה שתהי'
יראת שמים משתרשת בקרב לבבם הטהור, אלא גם זאת שעצם הצלחת
התורה שלהם, בהתגדלות כח השקידה, בהרגשת הנועם התענוג והשמחה
מדברי התורה, מגמרא וסברא, מגירסא ושינון, בין בעצם ההצלחה
השכלית, שיבהיק ויאיר אור שכלם, ושיהיה תלמודם מתקיים בידם שגור

בפיהם ומכוון על שפתותיהם, בבירור ובבהירות, כל זה תלוי לפי עומק מדת יראת שמים שיקבלו, וכיון שידעו שמדת יראת שמים משתרשת בלב האדם לפי אותה המדה שהוא משים עליה את לבו, כל מה שיכירו וידעו יותר ויותר את האמת הגדולה הזאת כן יהיו יותר יקרים בעיניהם הזמנים הקצובים שכתר"ה יהיה עוסק עמהם כבתלמודה של יראת שמים, מפי סופרים ומפי ספרים ומטהרת רעיונו הקדושים, כברכת ד' אשר עליו. וכל אשר יעמיק יותר בדברים ויכירו וידעו כי עצמותה של יראת שמים משתרשת היא בעומק הלב הכל לפי ערכם של המידות הטובות שהן מושרשות בו, מיד ידרשו לאחוז במדות הטובות וישרות, וישתדלו להיות אוהבים זה את זה ואוהבים זה לזה, מכבדים כל אחד מהם את חברו ורוצה בכבודו וטובתו. ועל כולם כאשר יכירו וידעו שהצלחת עולמים יקרה וחשובה יותר מכל ההצלחות היותר גדולות שהאדם יכול להגיע אליהם, היא הצלחתה של קדושת התורה וברכת היראה, שהיא יסוד הדעת האמיתית, יראת ד' ראשית דעת, יהיו מאד קשורים באהבה לרבם ומורם, המדריכם בארחות התורה, הפותח לפניכם שערים סגורים, לראות מדי עברם מחדר לחדר בחדרי התורה את אוצרות האורה הגדולה הנהדרים בקדושה הגנוזים הטמונים, שהם נפתחים תמיד מדי יום ביומו להוגי תורה יראי ד' בעטרת חן וכבוד, הן הן המביאות ליראת שמים אמיתית ולברכה גדולה מאוצר החיים של מקור התורה והחכמה האמיתית. ובהדרכתה זו נקוה בטח בעז"ה שתהי' ברכת ד' והשראת אור קדושתו שרוי' על כת"ר ועל תלמידיו השותים בצמא את דבריו, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה כחפץ לבבו הטהור וחפץ ידי"ע דושי"ת בכל לונ"ח המצפה לתשועת ד' על עמו ונחלתו.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נספח ב'

ספר החינוך קשר בין מחשבה ומעשה

לך לך מצות עשה ב'. מילה ... והעם הנבחר חפץ השם ית' להשלים תכונתו, ורצה לראות ההשלמה ע"י האדם ולא בראו שלם מבטן, לרמוז עליו כי כאשר השלים צורת גופו על ידו כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו.

בא... לאו כ'. לא לשבור עצם מן הפסח ... שאין כבוד לבני מלכים... לגרר עצמות ולשברם ככלבים... כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש... ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושים נקבע בנפשתינו הדבר לעולם... ולמה צוה... לעשות כל אלה... הלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו?... ללמדך להועיל בתורה ומצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב... ובכוח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משך שהכריחו המלך ומנהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו. ועל כן אמרו חכמים רצה הקב"ה לזכות את ישראל... לכן אתה ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקך כי אחריהם תמשך ואת לא תמשכם.

יתרו לאו מ'. שלא לבנות אבני מזבח גזית ... פירוש גזית כשפוסלים מן האבן בכלי ברזל... מיום עשותו (המזבח) שבסיבתו תבוא לנו מחילת העון והברכה והשלום אחרי כן. ועל כן לזכר זה הדבר נצטוונו שלא לעשות בו דבר בכלים המוכנים להשחתה ... כי האדם נפעל כפי פעולותיו ומחשבותיו הולכות לעולם אחרי מעשיו...

תרומה מצות עשה צ"ה. ועשו לי מקדש ... דע בני כי כל אשר יגיע אצל השם בעשות בני אדם כל מצוותיו איננו רק (אלא בשביל) שחפץ השם להטיב לנו, ובהיות אדם מוכשר ומוכן בעשיית אותן המצוות לקבל הטובה, אז יטיב אליו השם... ועתה ישראל

מה די אלוּקִיד שואל וגומר עד לטוב לך... ואינו צריך למצותיך רק לזכותך מאהבתו אותך לזכותך. ... ידועים הדברים וברורים שהכל להכשיר גופתנו, כי הגופות יוכשרו ע"י הפעולות, וברבות הפעולות הטובות ורוב התמדתם, מחשבות הלב מטהרות מתלבנות ומזדקקות, ... הלא אמרנו כי עיקרי הלבבות תלויים אחר הפעולות, ועל כן כי יחטא איש לא יטהר לבו יפה בדבר שפתיים לבד שיאמר בינו ולכותל חטאתי לא אוסיף עוד, אבל בעשותו מעשה גדול על דבר חטאו, לקחת ממכלאותיו עתודים ולטרוח ... וכעין טעם זה מצאתי להרמב"ן זכרונו לברכה (ויקרא א' ט') ... וזה לשונו: כי בעבור שמעשה בני-אדם נגמרים במחשבה בדבור ובמעשה, ציוה השם יתברך כי כאשר יחטא יביא קרבן ויסמוך עליו ידיו כנגד המעשה ויתודה בפניו כנגד הדבור...

תרומה מצות עשה צ"ט. לבישת בגדי הכהנים... משרשי המצוה היסוד הקבוע לנו כי האדם נפעל לפי פעולותיו ואחרי מחשבותיו וכוונותיו.

קדושים מצות עשה רי"ג. מצות פאה... משרשי המצוה כי השם ברוך הוא רצה להיות עמו אשר בחר מעוטרים בכל מדה טובה ויקרה ושיהיה להם נפש ברכה ורוח נדיבה. וכבר כתבתי כי מתוך הפעולות תפעל הנפש ותחיה טובה ותחול ברכת השם בה.

אמור מצות עשה רס"ו (רפ"ו). להיות קרבן תמים ... כי האדם מתפעל מכוח מעשיו...

אמור מצות עשה ר"ע (רצ"ט)... שהאם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד, רעיונו וכל עשתנותיו נתפשות אחרי פועל ידיו, אם טוב ואם רע.

אמור מצות עשה רס"ג שיטמאו הכהנים לקרוביהם והיא מצות האיבול... משרשי המצוה מה שכתבתי פעמים הרבה במצוות הקודמות כי האדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה, כי מהיותו בעל חומר לא יתפעל לדבר בכח על הפועל, לכן בבוא עליו עונש מקרה מות באחד מקרוביו אשר יעוררוהו לקבוע מחשבתו על הצער שהגיע אליו.

כי תבוא מצות עשה תרו קריאה על הבאת הביכורים ... משרשי המצוה לפי שאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבבו האמת בכוח דברי פיו, על כן בהיטיב עליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות... ראוי לנו לעורר לגנו... ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל...

ואתחנן לאו תכ"ד. שלא להתאוות מה שביד אחינו בני ישראל ... שנמנענו לקבוע מחשבותינו להתאוות מה שביד אחד מאחינו בני ישראל, לפי שקביעות המחשבה בתאוה ... יהיה סיבה לעשות תחבולה לקחת אותו ממנו ואף על פי שאין ברצונו למוכרו... והשם אשר לפניו נגלו כל תעלומות ... ישיב נקם לעוברי רצונו בלבבם ונוצר חסד לאלפים לאוהביו המפנים לעבודתו מחשבותם, שאין טוב לאדם כמו המחשבה

הטובה והזכה כי היא ראשית כל המעשים וסופן, וזהו לפי הדומה עניין לב טוב ששבחו חכמים במסכת אבות.

שם לאו תכ"ו. לא תחנם ... שלא נחמול על עובדי עבודה זרה ואל יישר בעינינו דבר מהם כלומר שנרחיק ממחשבתנו ולא יעלה על פינו שיהיה במי שעובד עבודה זרה דבר תועלת... משרשי המצוה לפי שתחילת כל מעש בני אדם היא קביעות במחשבה במעשים והעלות הדבר על שפת הלשון, ואחר המחשבה והדבור תעשה כל מלאכה ועל כן בהמנעו במחשבה ובדבור ממצוא בעבודה זרה תועלת וכן הננו נמנעים בכך מלהתחבר עמהם ומלרדוף אחר אהבתה.

אמור מצות עשה רס"ה. על כהן גדול לישא נערה בתולה ... משרשי המצוה לפי שהעיקר הטוב שבאדם הוא שיהיה מחשבת טהרה ונקיות, כי אחרי המחשבות ימשך מעשה הגופות, על כן ראוי לו למשרת הגדול להדבק באישה שלא קבעה מחשבתה באיש אחר זולתי בו שהוא קדש קדשים, ומתוך כך יהיה הזרע אשר יתן לו השם ממנה טהור ונקי ראוי לעבודה בקדושה.

שלח לך לאו שפ"ז. שלא לתור אחר הלב והעיניים ... שלא ניחד מחשבותינו לחשוב בדעות שהם הפך הדעת שהתורה בנויה עליו... אם יעלה על לבו יקצר מחשבתו בהם וישנה לחשוב בדרכי התורה האמיתיים והטובים... כי המחשבות הרעות אבות טומאות והמעשים ילדיהם, ואם ימות האדם טרם יוליד אין זכר לבניו. נמצאת זאת המניעה שורש שכל הטובות יוצאות ממנה...

והיה עקב מצות עשה תל"א תפילה ... משרשי המצוה מה שהקדמתי הרבה פעמים כי הטובות והברכות יחולו על בני אדם כפי פעולתם וטוב לבבם וכושר מחשבותם...

מסקנת עיון במקורות הנ"ל המעיין במקורות אלו, יבחין שרבו אהרון הלוי ז"ל אינו מצדד באיזה עשיה נטולת מחשבה ורגש רוחניים. ואין הוא מורה לנו לראות בטעם למצוות את השפעתן כפעולות הפועלות כבדרך קסם מצד המעשה עצמו ההופך את לב המקיים אותו לטובה. אלא ד' הוא המחיה אותנו, רצונו הוא המגדל את מקיים מצוותו. ורצונו יתברך מתגלה אם מתכוונים אליו. וכשו"ע או"ח סימן ס'. והסדר - כפי שציינו בגוף המאמר לעיל - הסדר האמיתי המתאים להופעת חיי השם יתברך בלבנו הוא מתחיל משורש המחשבה משתלשל על ידי הדיבור ומתלבש בסוף תוך המעשה. אמנם פעולה זו בהבאתה את המחשבה לגמר תכליתה, היא גם מחזקת את המחשבה ומבררת אותה "ואחרי המעשים יתפעלו הלבבות". אבל פעולה הנעשית בכפיה וללא התעוררות פנימית כל-שהיא של עושיה היא רק מקוממת את העושה אותה ומעוררת נוגדנים כלפיה מצד טבעיות האדם השואפת לחרות, לכן על המחנכים לעורר את רצון המתחנכים להיות שלמים עם אורח חייהם לפי מדרגתם.

מסע המחנות

(מאמרי הראיה עמ' 76-77)

בעמדנו על סף השנה החדשה הבאה עלינו לטובה, במצב של תקווה והתעודדות לעומת כל הדכאון אשר עבר עלינו בשנה זו העומדת לחלוף מול עבר פנינו, וממעמקי הלב נאמר עליהם "תכלה שנה וקללותיה ותחל שנה וברכותיה"³²

ואנו נזקקים לפשפש המעשים ולהתקרבות לאורח התשובה המביאה גאולה ורפואה לעולם³³, לפי מצבנו בעולם בכלל ובארץ ישראל שלנו בפרט, הננו צריכים לציין את הגיון המיוחד הדרוש להיות מובלט אצלנו בכיוון היסודי הזה.

דומה לנו שהננו מחולקים לשני מחנות תמיד רגילים לצלצל אצלנו בשני השמות המהויים את הקהל שלנו בכללו, והם "חרדים" וחפשים". שמות חדשים אשר מאז לא היו רגילים להיות מתבטאים אצלנו כלל. ידענו שאין בני האדם שוים במדרגותיהם, ביחוד במה שנוגע לתוכנם הרוחני, שהוא יסוד החיים, אבל שיהיה שם מוגבל ומיוחד לכך המתאר סיעות המפלגות, מזה לא ידענו. וכדומה שבוה ודאי יש לנו לומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, והלואי שנוכל להשכיח מאתנו, בכלל, את אלה שני השמות העומדים לנו לשטן על דרך החיים האיתניים והטהורים הראויים להיות שבים אלינו באור ד' אשר יאיר לנו.

ההבלטה של שני השמות הללו וההסכמה הדמיונית המקשרת את האישים הפרטיים שכל אחד מהם יתאמר לומר: אני הנני ממחנה זה, השני אומר גם הוא: אני הנני ממחנה זה, וכל אחד ואחד הוא מרוצה מעמדתו, - הרי הוא סותם את הדרך של התיקון ושל ההשתלמות משני הצדדים. "החרד", כלומר מי שהוא חושב את עצמו שהוא שייך למחנה זה שקוראים לו "חרדים", הרי הוא מביט הבטה מלמעלה למטה אל המחנה השני "החופשים". ובמה שנוגע למחשבות של תיקון, של חיפוש מעשים ושל תשובה הלא מיד הוא שולח סקירת עין אל המחנה השני העומד לפניו בכל מערומו ומתורה ומצוות והוא חושב בדעתו, שהתשובה במלא מובנה הלא שם היא דרושה, אליהם הדברים מכוונים, להם ולא לו. ו"החפשי", כלומר, מי שהוא עומד בזה המחנה שהוא מתאמר בשמו המודרני הזה, הרי הוא בודאי חושב, שכל הרעיות של התשובה הרי הוא נוסח "חרדי" שאינו שייך לו כלל. ונמצא, שמכאן ומכאן הננו עומדים קרחים, ומוצא לרפואת מכאובינו הנפשיים מאין יבוא?

זהו העיכוב האחד. ועוד עיכוב שני, מה שהוא איננו קל מן הראשון, כמו קיר ברזל עומד לפנינו בין מחנה למחנה, וההארה הכללית ממקור האחדות האלוקית הקדושה

³² תפילת "אחות קטנה" ערה"ש, מגילה לא.:

³³ יומא פ"ו.

המוכרחת להיות שורה על ישראל הגוי כולו, הרי היא כמו מתעלמת מעינינו, והננו ממששים כעורים באפילה.

אין לנו עצה אחרת, אמנם, כי אם להסיר את שמות הבעלים הללו מעל מחנותינו. באמת, לא שני מחנות כי אם שלשה מחנות הננו מונים מאז. מסורת ישנה היא ש"צבור" הוא כולל במובנו כפי הנוטריקון שלו "צדיקים בינונים ורשעים", אבל זהו דוקא תיאור אישי, ועל כל אדם בפרט למדנו ש"אפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע"³⁴. וטוב מאד לאדם שיהיה שקוע לחשב חשבון עצמו, ולחטט במומיו הנפשיים ולהביט בעין יפה על אחרים שיוכל באמת להיות שיש במצפונם גם אוצר טוב הסמוי מן העין.

והננו צריכים להחליט, כי כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה, וביחוד בכל אלה שהערך הכללי של ישראל ותקותו יקרים להם באיזה מדה שהיא.

[ימ"ח"1] עם הערות: עמוד 27:
הגהה

נתודע איש אל אחיו בשם ישראל הכללי, לא בשם מפלגתי ומחנותי.

נדע, שיש לנו בכל מחנה הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור והטוב זה מזה, ואז תופיע עלינו האורה העליונה הכללית אשר בה נושע תשועת עולמים, ותתקיים בנו התפילה המוקדשת קודש קדשים, שהננו עתידים להביעה בכל כך המית נפש "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם"³⁵

(״היסוד״ גליון ס׳, כ״ו אלול תרצ״ג)

³⁴ נדה ל:.

³⁵ תפילת ימים נוראים.